

УДК [330.3+502/504]: 631.11

С. М. Лутковська,

к. п. н., доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця

СУТНІСТЬ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЇЇ РОЛЬ В СТАЛОМУ РОЗВИТКУ АПК

S. M. Lutkovska

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Administrative Management and Alternative Energy Sources, Vinnytsa National Agrarian University, Vinnytsa

THE ESSENCE OF ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC SECURITY IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE

У статті досліджено сутність еколого-економічної безпеки як платформи для формування сталого розвитку АПК. Еколого-економічна безпека як один із пріоритетних напрямів економічної науки, що базується на предметних і міждисциплінарних засадах в галузі організації та управління, сприятиме формуванню нового аграрного сектора економіки. Причини виникнення еколого-економічної безпеки, її вагома роль і важливе місце в організації функціонування та розвитку аграрного сектору економіки обумовлені, в першу чергу, ставленням населення, суб'єктів господарювання до проблеми урахування екологічної складової у виробничому процесі. Обґрунтовано, що зміст еколого-економічної безпеки як платформи для сталого розвитку АПК визначається необхідністю використання комплексного еколого-соціально-економічного підходу в організації та управлінні аграрним сектором економіки і складається з факторів і умов їх реалізації, моделі, системи та методики соціально-еколого-економічної оцінки. Виявлено різноспрямовані вектори обґрунтування причин актуалізації розвитку еколого-економічної безпеки АПК у сільських жителів Вінницької області. Сформульовано методологічні підходи до забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору економіки.

The article investigates the essence of ecological and economic security as a platform for the formation of sustainable development of agroindustrial complex. Ecological and economic security, as one of the priority areas of economic science, based on subject and interdisciplinary principles in the field of organization and management, will contribute to the formation of a new agricultural sector of the economy. The reasons for the emergence of ecological and economic security, its important role and important place in the organization of functioning and development of the agricultural sector of the economy are due, first of all, to the attitude of the population and economic entities to the problem of taking into account the environmental component in the production process. It is substantiated that the content of ecological and economic security as a platform for sustainable development of agroindustrial complex is determined by the need to use a comprehensive ecological, socio-economic approach in the organization and management of the agricultural sector of the economy and consists of factors and conditions for their implementation, models, systems and methods of socio-ecological and economic evaluation. Multiple vectors of the reasons for actualization of the development of

ecological and economic security of agroindustrial complex in rural residents of Vinnytsia region are revealed. Methodological approaches to ensuring the ecological and economic security of the agrarian sector of the economy are formulated.

Ключові слова: *еколого-економічна безпека, сталий розвиток, АПК, соціально-еколого-економічні чинники, екологічний підхід, ризики.*

Keywords: *ecological and economic security, sustainable development, agroindustrial complex, socio-ecological and economic factors, ecological approach, risks.*

Постановка проблеми. Нині перед суспільством економіка актуалізує завдання переходу до сталого розвитку, що створює передумови для задоволення потреб сучасних поколінь, не завдаючи при цьому шкоди ресурсному потенціалу. Новітнє розуміння процесів розвитку економіки вимагає нестандартних підходів, адаптованих до наявних тенденцій, через використання інструментів регулювання еколого-економічних систем.

Передусім, це стосується агропромислового комплексу України, який по-перше, має безпосереднє відношення до використання природних ресурсів та зниження асиміляційного потенціалу території, по-друге, повинен забезпечити ефективний і продуктивний розвиток нині і в майбутньому, що супроводжується сукупністю наявних і нових еколого-економічних ризиків.

Фундаментальні завдання з модернізації економіки, які стоять перед Україною в період техніко-технологічних структурних перетворень, забезпечують становлення і поширення конкурентоспроможного виробництва в АПК, як фундаментальної галузі вітчизняної економіки, на основі нових еколого орієнтованих методів управління. Поряд із цим зростання споживання нині призводить до дисбалансу екологічної й економічної систем, що змушує переосмислити наявні еколого-економічні проблеми, посилює наявні і формує нові ризики та змінює роль агропромислового комплексу у формуванні сталого розвитку. Необхідність науково обґрунтованої трансформації цього сектора економіки пов'язана з новими або принципово оновленими способами господарювання й механізмами управління, пріоритетна роль у яких відводиться еколого-економічній безпеці.

Сталий розвиток АПК залежить від сукупності взаємопов'язаних чинників, серед яких пріоритетна роль відводиться еколого-економічній безпеці як цілі та умові для такого розвитку. Для того, щоб дослідити особливості еколого-економічної безпеки за сучасних умов розвитку аграрного сектора економіки на думку автора слід звернутися до її основи – економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна безпека – доволі новий і популярний напрям, наукова проблематика дослідження якого торкається високо ризикованості, багатоаспектності, складно прогнозованості процесів і явищ, що мають місце в сучасній економіці. Науковці, які заклали основи економічної безпеки це О.Є. Користін [1], О.І. Барановський [1], Л.В. Герасименко [1], З.С. Варналій [2], Д.Д. Буркальцева [3], О.С. Наєнко [4], О.В. Скорук [5]. Сьогодні працюють у зазначеному напрямі В.Б. Тропіна [6], О.В. Глазов [7], О.А. Кириченко [8], А.В. Бесчастний [9].

Поряд із цим екологічне спрямування економічної безпеки пов'язано із працями В.І. Вернадського, Н. Макіавеллі, А. Смітта, Ф.У. Тейлора та ін. Формуванню теоретичних підходів до проблеми сталого еколого-економічного розвитку аграрного сектора економіки присвячено наукові праці таких авторів, як Катан Л.І. [10], Бородіна О., Геєць В., Юрчишин В. [11], Малік М.Й., Хвесик М.А. [12], Попова О.Л. [13] та ін.

Потужний внесок у економічну оцінку еколого орієнтованих систем й елементів управління внесли Караєва Н.В. [14], Левченко Л.О. [15], Голян В.А. [16] та ін.

Сталий розвиток АПК безпосередньо залежить від вирішення еколого-економічних проблем, тому еколого-економічна безпека є тим науковим орієнтиром, що дозволить урахувати екологічну складову при досягненні економічних цілей в аграрному секторі економіки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сутності та ролі еколого-економічної безпеки в сталому розвитку АПК.

Вклад основного матеріалу. Еколого-економічні проблеми були висвітлені ще у 20-х рр. минулого століття у теорії Вернадського В.І. Використання інтенсивного виробництва стимулювало зростання негативного антропогенного впливу на всі сфери життя суспільства, тому складнощі нівелювання цього процесу сьогодні і в перспективі пов'язані з підвищеними темпами економічного зростання. Разом із цим новий тип розвитку на основі екологічної компоненти, задекларований у Стратегії сталого розвитку України до 2030 р. [17], що обумовлює необхідність розробки нових еколого орієнтованих підходів в розвитку АПК країни.

Можна зазначити, що пріоритетними напрямками досліджень у відповідності до двох головних секторів економіки – аграрного та промислового є взаємодія екологічної та економічної складової. Особливе значення еколого-економічна складова сталого розвитку має для аграрного сектора. Сучасний етап розвитку має завершитися створенням і суспільним визнанням концепції сталого розвитку як способу розуміння

даного явища, створенням умов і передумов макроекономічної стабілізації та розвитку аграрного сектора економіки.

Практична реалізація концепції сталого розвитку аграрного сектора потребує визначення пріоритетів, котрі б враховували економічні інтереси з позицій соціальної та екологічної відповідальності суб'єктів господарської діяльності. В даному контексті можна виділити такі пріоритети:

- формування взаємопов'язаного, комплексного підходу на шляху до економічного, екологічного та соціального розвитку;

- запровадження раціонального та екологічно безпечного землекористування.

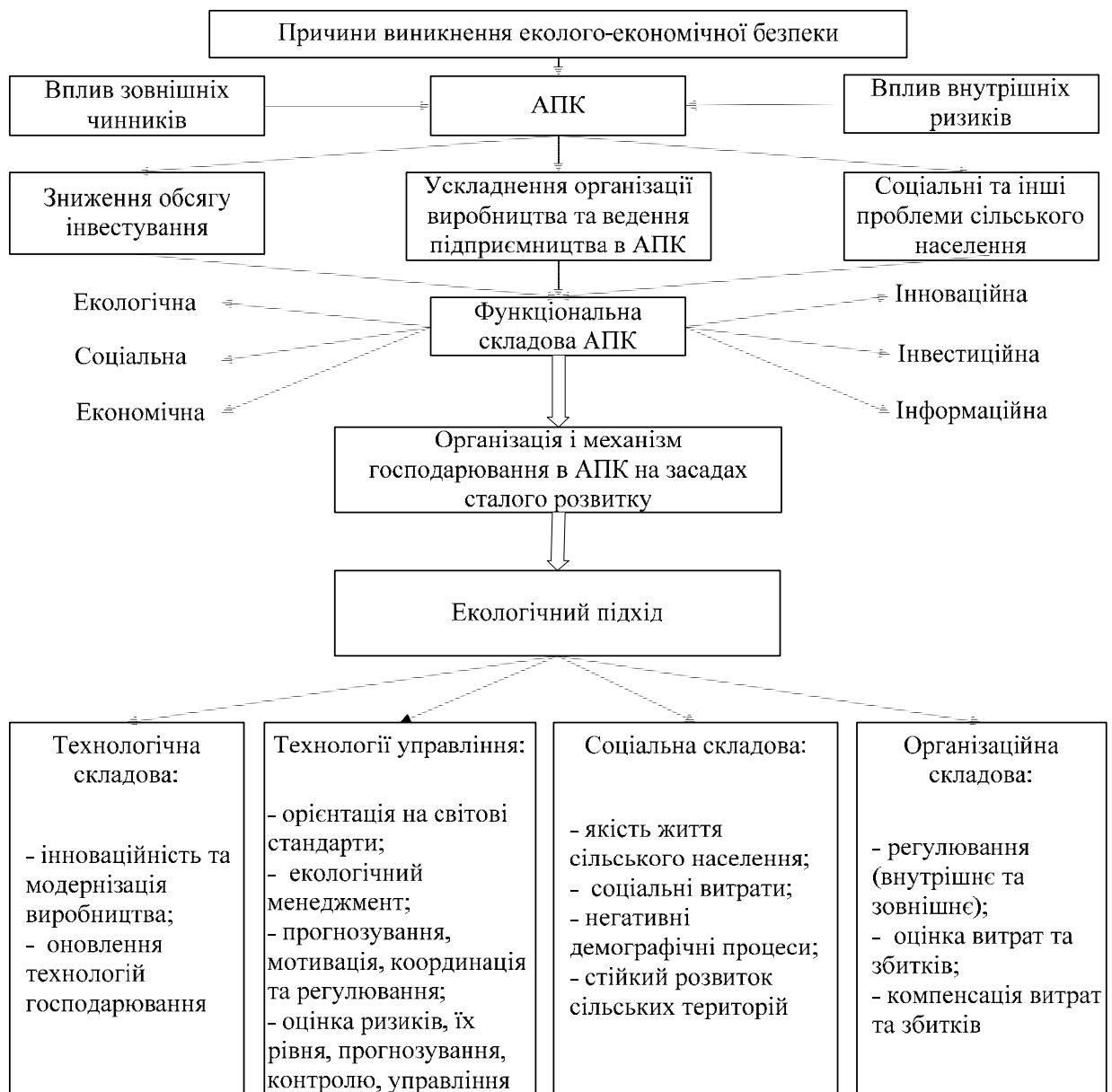
Дане поняття охоплює багато аспектів, таких як: охорона та відтворення родючості, збільшення гумусу, дотримання технологічних особливостей обробітку землі, зниження забруднення нітратами, пестицидами, важкими металами та іншими шкідливими речовинами, які потрапляють у ґрунт;

- природно-просторова організація використання ресурсів, яка має на меті забезпечити належні умови для раціонального використання потенційних ресурсних можливостей без порушення екологічної рівноваги для окремих адміністративно-територіальних одиниць та держави загалом;

- оптимальне поєднання приватних інтересів із суспільними в сфері відтворення природних ресурсів [4, с. 135-141].

Сутність еколого-економічної безпеки як складової сталого розвитку АПК полягає в досягненні продовольчо-екологічної безпеки і незалежності держави, якісних змінах структури харчування і надійного постачання населенню продовольства, а промисловості – сировини без втрати компонентів природного середовища, що використовуються у процесі суспільного виробництва для задоволення потреб у сільськогосподарській продукції. Перехід до сталого розвитку АПК припускає розроблення принципів ведення господарської діяльності з урахуванням екологічних обмежень. Принципи екологізації аграрного виробництва в теоретичному розумінні мають бути такими: - первинний початок формування екологоорієнтованого світогляду; - базові вихідні положення організації виробничого процесу відповідно до законів функціонування і розвитку природи і суспільства; - внутрішні переконання всіх суб'єктів економічних відносин, що визначають норми і правила їх виробничої і господарської діяльності; - основні особливості побудови ієрархії управлінських і регулятивних впливів на процес екологоорієнтованого функціонування аграрного сектора економіки.

Варто зазначити, що аграрний сектор як складна виробнича система вимагає створення ефективного організаційно-економічного та еколого-орієнтованого механізму формування та реалізації пріоритетних економічних, соціальних, управлінських, інвестиційно-інноваційних рішень, що особливо впливають на функціонування і розвиток аграрного сектора економіки. В основу еколого-економічної безпеки пропонується закласти триєдину концепцію еколого-соціально-економічного розвитку на базі комплексної оцінки аграрного сектора економіки (рис. 1).

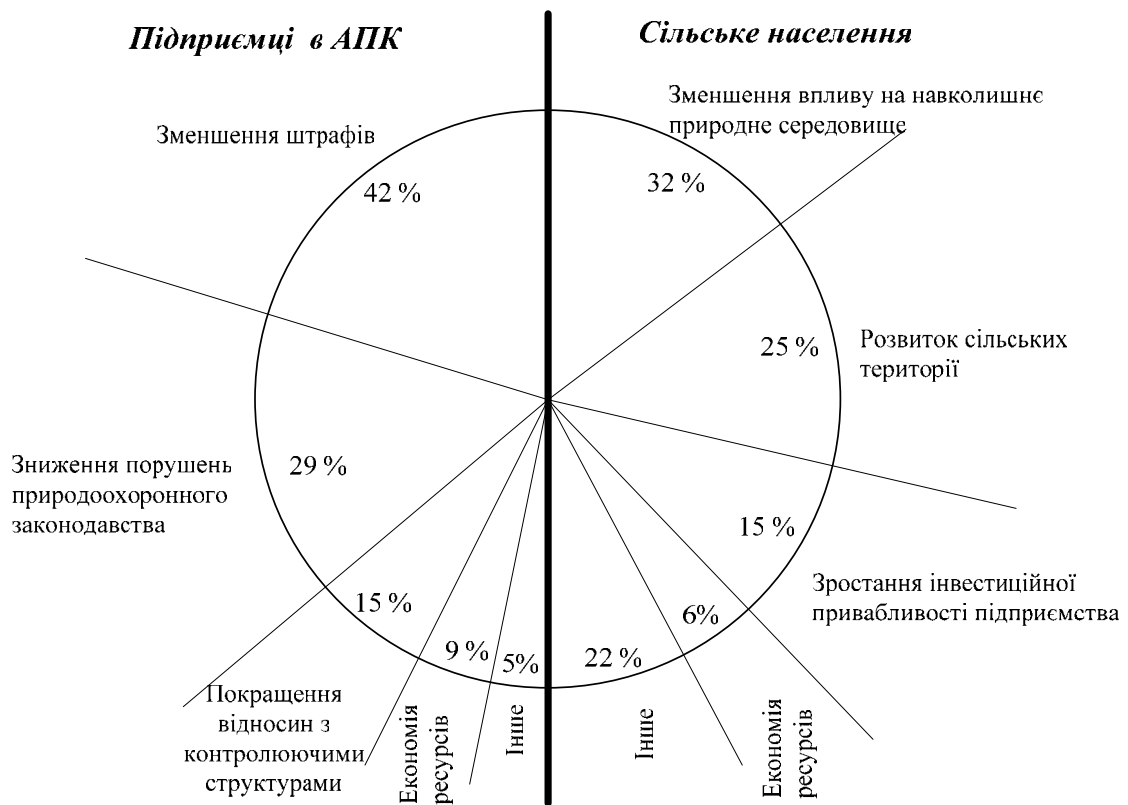

Рис. 1. Еколого-економічна безпека в організації та управлінні аграрним сектором економіки

Джерело: сформувала автор

Зміст еколого-економічної безпеки як платформи для сталого розвитку АПК визначається необхідністю комплексного еколого-соціально-економічного підходу в організації та управлінні аграрним сектором економіки і складається з факторів і умов їх реалізації, моделі, системи та методики соціально-еколого-економічної оцінки.

Причини виникнення еколого-економічної безпеки, її вагома роль і важливе місце в організації функціонування та розвитку аграрного сектору економіки обумовлені, в першу чергу, ставленням населення, суб'єктів господарювання до проблеми урахування екологічної складової у виробничому процесі. Результати проведеного дослідження серед сільських жителів Вінницької області демонструють різноспрямовані вектори щодо обґрунтування причин, які актуалізують розвиток еколого-економічної безпеки АПК (рис. 2).

Рис. 2. Результати опитування щодо актуальності еколого-економічної безпеки для аграрного сектору економіки, %

Джерело: сформувала автор

Перша група респондентів – керівники та фахівці підприємств аграрного сектору економіки Вінницької області – роблять наголос на економіко-правовому аспекті, друга – жителі сільської місцевості – на необхідності забезпечення розвитку сільської території та стану навколишнього природного середовища.

Отже, за умов сталого розвитку основними перешкодами для розвитку еколого-економічної безпеки у АПК як сучасного напрямку організації господарювання, є наступні проблеми його становлення: відсутність економічної зацікавленості, моделі, інструментарію та методики оцінки.

Теоретико-методологічні основи еколого-економічної безпеки в аграрному секторі економіки включають сукупність фундаментальних наукових основ. Нині відбувається формування теоретичної бази, яка активно підсилюється науковими розробками та знаходить відображення у концептуальних документах, які визначають стратегічний розвиток аграрного сектору економіки України. Для забезпечення сталого розвитку визначальною є модернізація агропромислового комплексу на основі еколого-економічної безпеки, що враховує специфіку і багатофункціональний характер сільського господарства.

На основі проведеного дослідження автором виокремлено наступні методологічні підходи до забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору економіки:

- 1) комплексний (розглядає еколого-економічну безпеку як взаємозв'язок економічних, організаційних, соціальних і екологічних елементів);
- 2) динамічний (ґрунтується на принципі «постійного поліпшення» на основі урахування зміни ситуації в часі);
- 3) функціональний (передбачає розробку і реалізацію еколого-економічних рішень у взаємодії суб'єктів АПК).

Висновки. Отже, в умовах негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище парадигма сталого розвитку набула першочергового значення. Агропромисловий комплекс є дисипативною системою, розвиток якої нині супроводжується економічними, ресурсними, техніко-технологічними, політично-законодавчими тощо дисбалансами. Ринкові трансформації не лише не спричинили створення ефективного механізму аграрного сектору економіки, який через використання наукових досліджень із урахуванням сучасних вимог до еколого орієнтованих проблем сприяв би адаптації підгалузей АПК до світових стандартів та вимог ринку, але й деформував підходи до управління, анулюючи значення і роль еколого-економічної безпеки. Зазначене має стати першочерговим завданням для збереження екобалансу та розвитку АПК за умов сталого розвитку. Еколого-економічна безпека як платформа для реалізації системи оцінки і прогнозування ризиків, обґрунтування та урахування техніко-технологічних, соціальних, організаційних, управлінських тощо підходів, заснована на комплексній оцінці аграрного сектору як утворюючого багатофункціональний сегмент економіки, що відповідає за розвиток сільських територій, є

тією основою, яка забезпечить реалізацію визначених сталим розвитком завдань та забезпечить вихід регіонів та фермерських господарств на новий економічний рівень. Отже, еколого-економічна безпека як один із пріоритетних напрямів економічної науки, що базується на предметних і міждисциплінарних засадах в галузі організації та управління, сприятиме формуванню нового аграрного сектора економіки.

Список літератури.

1. Економічна безпека : навч. посіб./ О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко та ін.; за ред. О.М. Джузі. – К. : Правова єдність, 2010. – 368 с.
2. Варналій З.С., Буркальцева Д.Д., Саєнко О.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: Монографія. – К.: Знання України, 2011. – 209 с.
3. Буркальцева Д. Д. Економічна безпека підприємництва в системі безпеки національної економіки / Д. Д. Буркальцева // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. – 2016. – № 1–2. – С. 61-68. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2016_1-2_11
4. Буркинский Б.В. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития // ИПРЭИ НАН Украины. / Б.В. Буркинский, В.Н. Степанов, С.К. Харичков. – Одеса : Фенікс, 2005. – 575 с.
5. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / О. В. Скорук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – Вип. 6(3). – С. 39-42. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvushnevsg_2016_6%283%29__11
6. Тропіна В.Б. Економічна безпека:теоретичні аспекти дослідження. В.Б. Тропіна, І.В. Губенко. Науковий вісник ЧДІЕУ – 2011. – №2. – С.16-22.
7. Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники / О. В. Глазов // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія, 2011. – Т. 155, Вип. 143. – С.42-46.
8. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності / О.А. Кириченко – К.: Знання-Прес, 2002. – 384 с.
9. Бесчастний А. В. Економічна безпека України у контексті світової економічної кризи / А. В. Бесчастний // Економіка та держава. – 2009. – № 5. – С. 67-69. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2009_5_22
10. Катан Л.І. Економічне забезпечення сталого розвитку аграрної сфери: Монографія. – Суми: Довкілля, 2012. – 352 с.
11. Бородіна О., Геєць В., Юрчишин В. та ін. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення) // Економіка України.– 2011.– №12. – С. 4–14.
12. Малік М.Й., Хвесик М.А. Сталий розвиток сільських територій на засадах раціонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва // Економіка АПК.– 2010.– №5. – С. 3–12.
13. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми: Монографія. – К.: Ін-т екон. та прогноз. НАНУ, 2009. – 352 с.
14. Караєва Н. В. Система діагностики стану територіально-виробничих систем за рівнем економічної безпеки із застосуванням ГІС-технологій / Н. В. Караєва, О. П. Кілячук // Науковий журнал «Науково-технічна інформація». – Вип. № 2 (56), 2013. – С. 50-55.
15. Інформаційне забезпечення вирішення еколого-енергетичних проблем сталого розвитку суспільства: монографія / [Караєва Н. В., Левченко Л. О., Письменна У.С. та ін.]; за заг. ред. Лук'яненко С.О. Караєвої Н.В. – К. : Тамподек ХХІ, 2012. – Вип. 1. – 283 с.
16. Голян В. А. Фіскальне регулювання природокористування в умовах поглиблення інституціональних перетворень: вибір пріоритетів та інструментів / В. А. Голян, В. М. Бардась // Економічні науки. Сер.: Економічна теорія та економічна історія. – 2013. – Вип. 10. – С. 55-64.

References.

1. Koristin, O.E. Baranovsky, O.I. and Gerasimenko, L.V. (2010), Ekonomichna bezpeka [Economic security], Pravova iednist', Kyiv, Ukraine.
2. Varnaliy, Z.S. Burkaltseva, D.D. and Sayenko, O.S. (2011), Ekonomichna bezpeka Ukrayiny: problemy ta priorytety zmitsnennya: monohrafiya [Economic security of Ukraine: problems and priorities for strengthening: monograph], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
3. Burkaltseva, D.D. (2016), “Economic security of entrepreneurship in the security system of the national economy”, Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism, vol. 1-2, pp. 61-68.
4. Burkinsky, B.V. (2005), Ekonomiko-ekologicheskiye osnovy regional'nogo prirodopol'zovaniya i razvitiya [Economic and environmental foundations of regional environmental management and development], Feniks, Odessa, Ukraine.
5. Skoruk, O.V. (2016), “Economic security of the state: essence, components and problems of providing”, Scientific Bulletin of Uzhgorod National University, vol. 6 (3), pp. 39-42.

6. Tropina, V.B. (2011), "Economic security: theoretical aspects of the study", Scientific Bulletin of ChSEU, vol. 2, pp. 16-22.
7. Hlazov, O. V. (2011), "National Security: Essence, Signs, Concept and Geopolitical Factors", Scientific Papers of Peter Mohyla Black Sea State University, vol. 143, pp. 42-46.
8. Kyrychenko, O.A. (2002), Menedzhment zovnishn'oeconomichnoyi diyal'nosti [Management of foreign economic activity], Kyiv, Ukraine.
9. Beschastny, A. V. (2009), "Economic Security of Ukraine in the Context of the World Economic Crisis", Economy and State, vol. 5, pp. 67-69.
10. Katan, L.I. (2012), Ekonomichne zabezpechennya staloho rozvytku aharnoyi sfery: monohrafiya [Economic support for sustainable development of the agricultural sector: monograph], Dovkillia, Sumy, Ukraine.
11. Borodina, O. Geyets, V. and Yurchyshyn, V. (2011), "Socioeconomic Modernization of the Agrarian Sector of Ukraine (Conceptual Provisions)", Economy of Ukraine, vol. 12, pp. 4-14.
12. Malik, M.I. and Khvesik, M.A. (2010), "Sustainable development of rural territories on the basis of rational use of nature and ecologically safe agro-industrial production", Economics of Agrarian and Industrial Complex, vol. 5, pp. 3-12.
13. Popova, O.L. (2009), Stalyy rozvytok ahrosfery Ukrayiny: polityka i mekhanizmy: Monohrafiya [Sustainable Development of Ukraine's Agrosphere: Policy and Mechanisms: Monograph], In-t ekon. ta prohnozuv. NANU, Kyiv, Ukraine.
14. Karaeva, N.V. (2013), "System diagnostics of the state of territorial production systems by the level of economic security using GIS technologies", Scientific journal "Scientific and technical information", vol. 2 (56), pp. 50-55.
15. Karaeva, N.V. Levchenko, L.O. and Pismenna, U.E. (2012), Informatsiyne zabezpechennya vyrishennya ekoloho-enerhetychnykh problem staloho rozvytku suspil'stva: monohrafiya [Information support of the solution of ecological-energy problems of sustainable development of society: monograph], Tampodek XXI, Kyiv, Ukraine.
16. Golyan, V.A. (2013), "Fiscal regulation of environmental management in the conditions of deepening of institutional transformations: choice of priorities and tools", Economic Sciences, vol. 10, pp. 55-64.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2018 р.